

Hajszolt egészség

Bánfalvi Attila

Hajszja közben vagyunk... Rohanunk a betegségek elől, és megpróbáljuk lóhalálában összekaparni az egészség morzsáit abban a reményben, hogy egyszer majd a *puzzle* kirakódik, és elnyerjük a Nagy Egészséget. A küzdelem annyira komoly, hogy egyetlen mosoly sem támaszthatja a legcsekélyebb kétséget sem aziránt, hogy életbe vágó minden lépés, amit e hajszja közben teszünk.

Hacsak a nagy rohanás közben nem botlunk bele éppen egy Lázár Ervin-mesébe, hogy kénytelenek legyünk, legalább egy röpké pillanatig, elveszíteni komolyságunkat...

„– Képzeld, Mikkamakka – újságolta Vacskamati –, Szörnyeteg Lajost gyötri az álmoság. Már mindenfélét kitaláltunk álmoság ellen. Bukfencezett, forró-hidegben fürdött, majdnem kutya-bengét evett, koplalt, fát vágott, most meg majd mondókát mond...”

– Dehogya mond, dehogy – mosolygott Mikkamakka.

– De mit csináljak – siránkozott Szörnyeteg Lajos –, amikor úgy szenvedek az álmoságtól?!

– Hát aludj – mondta Mikkamakka –, fekdj le és aludj!

Valamennyiük szája tátva maradt.

– Jé, hogy erre nem gondoltam – suttogta elámulva Szörnyeteg Lajos, s azon nyomban le is feküdt, azon nyomban el is aludt, harki-horki-horkolászott.

A többiek meg lábujjhegyen, csöndeskén, óvatosan.

Nagyon büszkék voltak. Megmentették Szörnyeteg Lajost.

Lám, nem gyötri már az álmoság szegényt.”¹

Manapság Szörnyeteg Lajos csak egy pillanatra lenne elégedett Mikkamakka megoldásával, és hamarosan megkérdézné:

– Jó-jó, de hogyan tudnék minél gyorsabban, minél többet aludni?

– Mikkamakka megmondta neked, hogy egy *jót* kel-lene aludnod. Miért vagy ezzel elégedetlen? – kérdezné Vacskamati.

– Mert én nem egyszerűen *jól*, hanem *hatékonyan és egyre hatékonyabban* akarok aludni – mondaná erre Mikkamakka.

De mit is beszélek, persze, hogy nem mondaná. Lázár Ervin mesebeli állatai sokkal bölcsebbek a modern embernél, ahhoz, hogy ilyen sületlenségeket beszéljenek.

A hatékonyság kultúrája

Nem valószínű, hogy lehetséges ma akár egyetlen napot is leélni anélkül, hogy ne találkoznánk akár többször is a hatékonyság szóval. A „racionálissal”, a „racionálizációval”, a „korszerűvel”, az „objektívvel”, a mindent elárasztó számokkal és mérésekkel; ma a hatékonyság fogalma az egyik meghatározó eleme (poszt)modern mitológiáknak. Olyan kategória, amely nélkül manapság nem lehet értelmesen leírni az emberi tevékenységet vagy egyáltalán megtervezni azt. Történelmi távolságtartás nélkül úgy tűnik fel, hogy mindig is része kellett legyen a természet átalakítását és a kultúra létrehozását célzó törekvéseknek.

Ha pedig ez mégsem így volt korábban, akkor éppen arra jó kortárs elburjánzása, hogy fejlettségünket, a „jobbakk vagyunk a régieknél” modern öntudatát megerősítse.

A gyógyításnak hatékonynak kell lennie, az egészséget hatékonyan kell megőrizni, a betegnek hatékonyan kell meggyógyulnia...

Pedig lehetséges olyan perspektíva is, amelyben a hatékonyság „egészségtelenségi” tünet, amikor felbukása és eluralkodása éppen arra utal, hogy az emberi egészlegességből valami hiányzik; hogy *sub speciei aeternitatis* szemlélve a hatékonyság nem a kicsattanó egészség „tünete”, hanem mankó, amely a kulturális értelemben véve fogyatékkal élő nyugati embert segíti legalább bicegni.

„Amikor egy nemzet körül elbizonytalanodnak, és

Az élet célja az életben maradás; a medicina pedig azért kap kitüntetett szerepet, mert tőle remélünk választ az immár mindennél fontosabbá vált biológiai létünk meghosszabbítására.

Illusztráció: Fodor Tímea

egyre hatástalanabbá válnak a dolgok – a hatékonyságot kezdik emlegetni. Így van ez akkor is, ha valaki testileg megrokkban, és – életében először – elkezd az egészségéről beszélni. Az életerős szervezetek nem a folyamataikról beszélnek, hanem céljaikról. [...] Az életerős korok életerős emberei közül senki sem tudta volna felfogni, mi értelme annak, hogy a munkát hatékonyan kell végezni.”²

A hatékonyság követelményének ereje a célok helyén tátongó úr nagyságával arányos. Olyan, mintha egy futóversenyen vennék részt, ahol bemondják, hogy a résztvevők mennyi idő alatt teljesítették a résztávot. Ez minden futót arra ösztönöz, hogy még gyorsabban teljesítse a következő szakaszt. De egyetlen résztvevő sem tudja, hogy hová is futnak, merre van a cél, és mennyi és milyen részzszakaszok várnak még rájuk. E gyötrő egzisztenciális tudáshiány miatti kétségbeesésük elviselésére viselkednek akként, mintha az egyes szakaszok gyorsabb megtétele helyettesíthetné a „Mi végre szaladgálunk itt?” kérdésre adandó válasz hiányát.

Így lesz az élet célja az életben maradás; a medicina pedig azért kap kitüntetett szerepet, mert tőle remélünk választ az immár mindennél fontosabbá vált biológiai létünk meghosszabbítására.

„Az egészség a legfőbb érték” követelménye csak abban a kultúrában lehet meghatározó morális parancs, ahol az élet egészlegessége „vele született” kulturális hiba miatt elveszett, a test normális működésére redukált egészség pedig azt a reményt sugallja, hogy legalább ebben a mikrokozmoszban fenntartható, illetve helyreállítható a rend és az értelem. E szerint a modern „mágikus gondolkodás” szerint, ha a világ tükörképe-

ként működő testet nem fenyegeti a normális folyamatok megbomlása, illetve a folyamatok technikai ellenőrzés alatt tarthatók, akkor nagy baj nem lehet a világgal sem.

Ha azonban az életet pusztán biológiai problémának tekintjük, és minden más aspektusát csak „hab a tortán”-nak” minősítjük, akkor magát a biológiai mozzanatokat is kiteszük az egzisztenciális elégedetlenségből származó pusztító hatásoknak.

A depresszió élre törése a jövő betegségeinek sorában éppen azt mutatja, hogy az állítólagos felépítmény hogyan erodálja az alpnak tekintett biológikumot; a tömegember életének céltalansága és üressége hogyan dezorganizálja a testi folyamatokat; az egzisztenciális aggodalom miként bomlasztja fel még a normális testi működés többé-kevésbé tudományosan jól megragadhatónak látszó struktúráját is.

A depresszió élre törése a jövő betegségeinek sorában éppen azt mutatja, hogy a tömegember életének céltalansága és üressége hogyan dezorganizálja a testi folyamatokat.

Az egészségesség és a fittség

A szétesett világ, az értelemhiányos élet lehetetlenné teszi az egészség fogalmának egészlegességét, amely nyughatatlanul bolyong a „betegség hiánya” definíció és a WHO folyamatos orgazmikus állapotot sugalló meghatározása között³. Az előbbi még csak-csak a medicina és intézményeinek kompetenciájába tartozna, ha

éppen a medikalizációs folyamatok hatására nem szaporodnának a betegségfajták, és nem inflálódna ezáltal maga a betegség fogalma magának a medicinának a kereteit feszegetve. A WHO etalonnak tetsző meghatározása pedig ugyan magában hordozza a holisztikus egészségeszményt, de éppen emiatt messze túlnő az orvosi szakma hatókörén.

Az egészség egy még viszonylag jól leírható, átlátható, meghatározható struktúrával bíró kultúrához és társadalomhoz kötődik.

Úgy tűnik fel, hogy az ekképpen jelentős frusztrációkat okozó és tükröző *egészségnek* konkurenciája támad az első látásra szinonimának tűnő *fittség* fogalmában.

A fittség legfontosabb sajátossága az egészséggel szemben az eleve benne foglalt meghatározhatatlanság. Az egészség még hordozta a meghatározottság, a lezárttság, a standardizáltság, az objektivitás értékeit. Azt sugallta, hogy van – vagy legalábbis megcélózható – valamilyen konstans és szilárd normarendszer, amelyhez igazodhat az egyén, amelynek a fenntartását vagy elérését célul tűzheti ki, és amely folyamatos külső mérceként szolgálhat számára. Ehhez viszonyíthatja magát, és megállapíthatja, hogy hol tart.

A fittség azonban maga a lezártatlanság, hiszen éppen a nyitottságot, a hajlékonyságot, az új élmények befogadására való készenlétet foglalja magában. Éppen minden norma és minden standard összetörésének képességére utal, arra, hogy a fittséghez kapcsolódó élmény szubjektív, bizonytalan, mérhetetlen és összemérhetetlen, összehasonlíthatatlan.

Az egészség modern fogalma inkább a „nem több és nem kevesebb állapot” normálértékeihez kötődik, aki pedig fitt, az felfelé, a „még több, még jobb” felé nyitott. Az egészség valójában nem fokozható (vagy egészséges valaki, vagy nem), a fittség viszont igen. Nem tűri a felülről behatároltságot jelentő normálértékeket, hanem át akarja lépni azokat. „...»fittnek lenni«

azt jelenti, hogy hajlékony, befogadásra kész és igazítható testem van, amely kész arra, hogy még ki nem próbált és előre meg nem határozható érzéseket éljen át. [...] Majdnem azt lehet mondani, hogy ha az egészség a »normához való ragaszkodás«, akkor a fittség a minden norma áthágásának és minden már elért standard magunk mögött hagyásának képessége”⁴.

Az egészség egy még viszonylag jól leírható, átlátható, meghatározható struktúrával bíró kultúrához és társadalomhoz kötődik. A fittség ezzel szemben a bizonytalan, szilárd struktúrával nem rendelkező, érték- és normarendszerében folyamatosan átalakuló világ fogalma.

A „Légy egészséges!” parancsa még a többé-kevésbé világos normák nem teljesítéséből fakadó lelkiismeretfurdalást és szorongást kelthetett. De a „Légy fitt!” meghatározatlansága sokkal jelentősebb és kontrollálhatatlanabb elégtelenségérzések okozója. Hiszen arra szólít fel, hogy igazodj egy előre meghatározhatatlan állapothoz, mégpedig előre meghatározhatatlan attitűddel és testi-lelki folyamatokkal úgy, hogy az alkalmazkodásod helyességéről való ítéletet magad fogod meghozni egy előre programozhatatlan érzetsorozatból következtetett „jól érzem magam” vagy „nem érzem magam jól” megállapításokkal.

Nem csoda, ha az „Egészséges akarok lenni!” törekvését – amelyben való előrehaladásra még az orvosok ítéleteiben kívülről is lehet igazolást keresni – felváltja a „Jól akarom érezni magam!” vágya, amelynek elérését kizárólag egy olyan személy illékony érzeteiben kellene neki magának megtalálni, aki egyben éppen ezekben az érzetekben keresné saját személyiségének megerősítését.

Az orvos, aki az egészségre van kiképezve, állandóan a fittség követelményeibe botlik. Az egészséget körülíró normálértékekhez még többé-kevésbé viszonyíthatta munkájának eredményét. De hogyan viszonyulhat saját sikerességéhez vagy sikertelenségéhez, ha az döntően a (potenciális) páciens mérce nélküli „jól érzem magam”-jához kötődik.

Mintha ártérre építené házat...

JEGYZETEK

1. Lázár E. Szörnyeteg Lajos jaj de álmos. In: A Négyszögletű Kerek Erdő. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó; 1985. p. 35.
2. Chesterton GK. Eretnekek. Budapest: Szent István Társulat Könyvkiadója; 1991. p. 8-9.
3. Vö.: „Az egészség a teljes testi, szellemi és szociális jóllét állapota, s nem pusztán a betegség vagy a nyomorékság hiánya.” Idézi

Kovács József: A modern orvosi etika alapjai. Budapest: Medicina Könyvkiadó; 1999. p. 123.

4. Bauman Z. Liquid Modernity. Polity Press 2000. p. 77-8. Az egészség és a fittség leírásában általában véve az idézett műre támaszkodom.